

Tomas Kiauka – Erlangen ir Heidelbergo universitetuose studijavo teologiją ir filosofiją. Heidelbergo universitete 2005 m. apgynė daktaro disertaciją „Zeit und Theologie. Theologisch-philosophische Studien zum Problem Zeit“. *Moksliniai interesai:* teologija, filosofija, estetika, Rytų Prūsijos kultūros istorija, postmodernybė. *Adresas:* Vilnius, Didžioji Riešė, Šiaurinės g. 35. *Tel.* +370 686 72 415. *El. paštas:* kiaukatomas@gmail.com.

Tomas Kiauka: studied theology and philosophy at Erlangen University and Heidelberg University. In 2005 received his doctorate „Zeit und Theologie. Theologisch-philosophische Studien zum Problem Zeit“ from Heidelberg University. *Research interests:* theology, philosophy, aesthetics, East Prussia cultural history, postmodernism. *Address:* Vilnius, Didžioji Riešė, Šiaurinės str. 35. *Phone:* +370 686 72 415. *E-mail:* kiaukatomas@gmail.com.

Tomas Kiauka

Vilniaus dailės akademija

VYDŪNAS, RYTAI IR KRIKŠČIONYBĖ: PASTABOS APIE VYDŪNO RELIGINĖS TAPATYBĖS FORMAVIMOSI BEI RAIŠKOS YPATUMUS¹

Anotacija

Straipsnyje kritiškai diskutuojama ir analizuojama vydūnistikoje įsivyravusi samprata, kad Vydūnas buvęs neovedantizmo atstovas. Šią Vydūno religinės tapatybės interpretaciją išpopuliarino produktyviausias Vydūno tyrinėtojas Vacys Bagdonavičius. Analizuojant V. Bagdonavičiaus metodologines prieigas bei remiantis hermeneutiniu žvilgsniu į Vydūno religinės raiškos fenomeną parodoma, kad Vydūno religinės tapatybės formavimuisi didžiausią įtaką padarė tuo metu Vokietijoje dominavusios liberaliosios protestantiškos teologijos ir vietinės, konservatyvios surinkimininkų tradicijos sandūra ir jų tarpusavio įtampa, pastūmėjusi Vydūną į universalistinį, konfesiškai neutralų ir sinkretišką domėjimąsi religijomis. Straipsnyje keliama hipotezė, kad visa Vydūno kūrybinė-religinė raiška adekvačiausiai gali būti suvokiama kaip esminių liberalaus protestantiško tikėjimo principų plėtotė ir pritaikymas konkrečiai istorinei-kultūrinei bei politinei Rytų Prūsijos lietuvių ir Rusijos lietuvių situacijai, siekiant išvengti šių skirtingų religinių tradicijų konfrontacijos politiškai vienant tautą.

¹ Straipsnis parengtas vykdant LMT mokslininkų grupių projektą „Kultūrinių idėjų transferas nacionalinio atgimimo kontekste: Prūsijos Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos dialogas“ (MIP-14122).

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Vydūnas, religija, krikščionybė, protestantizmas, neovedantizmas, Rytai.

Abstract

This article critically discuss and analyze the predominant conception of Vydūnas as a representative of neovedantism. This predominant interpretation of Vydūnas religious identity was popularized by the most productive researcher of Vydūnas Vacys Bagdonavičius. Analysing methodological approach of V. Bagdonavičius and basing on hermeneutical view to phenomena of Vydūnas religious expression, it is indicated that the prime influence to Vydūnas religious identity formation was made by the junction and tension between Germanish liberal protestant theology and local, conservative „gathering crowd“ tradition, which impel Vydūnas to universal, confessionally neutral and sincretic interest for religions. Article reveals hypothesis, that Vydūnas creative- religious expression could be perceived as a development of basic liberal protestant belief principles and its adaptation to concrete historical-cultural also political East Prussia lithuanians situation, in order to avoid confrontation between this two different religious traditions and politically consolidate nation.

KEY WORDS: Vydūnas, religion, christianity, protestantism, neovedantism, East.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v21i0.1525>

1. Vydūnas – neovedantizmo atstovas?

Lietuviškoje kultūrinėje atmintyje Vydūnas įtvirtintas kaip Rytų mąstymo, labiausiai tapatinto su neovedantizmu², atstovas (V. Bagdonavičius). „Vydūnas – tai, sakytum, lietuviškieji Rytai. Ir atvirkščiai: Rytai mūsų kultūroje – tai Vydūnas“, – teigia filosofas Gytis Vaitkūnas ir ši pozicija, regis, niekam nekelia rimtesnių abejonių. Vydūno posūkis į senovės Indiją daug kam atrodo neatsitiktinis, bet suvokiamas kaip dėsninga prieitis, ieškant giliausių lietuviybės šaknų, siejamų su senąja baltų religija ir lietuvių kalba. Antai iškili filologė ir kultūrologė Viktorija Daujotytė teigia, jog „Vydūna ten (Indijon) vedė mintis, ir senovės lietuvių kildinanti iš Rytų, lietuvių kalbos artimumas Vedų kalbai – sanskritui. Vydūnas buvo ir lieka vienas

² Šalia šios interpretacijos aptiktume ir kiek kitokių Vydūno religingumą apibūdinančių pozicijų – Vydūno, kaip teosofijos (Aušra Martišiūtė) ir gnostinės erezijos (Regimantas Tamošaitis), vokiečių mistikos ir gyvojo tikėjimo (Rima Palijanskaitė), senosios lietuvių religijos atstovo, sampratas, plačiau apie tai žr.: Kiauka T. Savas – svetimas Vydūnas: šiuolaikinės recepcijos ypatumai kultūrinės atminties kontekste. *Res humanitariae*, t. XIX. Klaipėda, 2016. Paveikiausiai įsišaknijusi vis dėlto išlieka V. Bagdonavičiaus pozicija, todėl ją ir nagrinėsime.

didžiausių senosios, ikikrikščioniškosios lietuvių tikybos ir kultūros žinovų, interpretatorių“ (Daujotytė 1994, 14)³.

Vydūno – lietuviškojo neovedantisto – įvaizdžiu kaip įrodytu ir neiginčytinu remiasi dauguma kitų autorių, vienaip ar kitaip nagrinėjančių Vydūno kūrybą: „Tyrinėtojų nustatyta, kad Vydūno kūryba yra lietuviškas neovedantizmo variantas“ (Maziliauskaitė 1994, 86). Tačiau kažin ar esama pagrindo kalbėti apie tyrinėtojus daugiskaita, nes Vydūno, kaip neovedantisto, įvaizdį įtvirtino ir išpopuliarino vienas Vydūno tyrinėtojas – V. Bagdonavičius (Bagdonavičius 1994). Kuo pagrįsta tokia pozicija? Anot V. Bagdonavičiaus, senąją indų filosofiją Vydūnas atradęs per teosofiją, sėmusią iš įvairių šaltinių: „Pagrindinis tarp tų šaltinių buvo senoji indų filosofija. Ją teosofai papildė ir derino su kai kuriomis antikinės filosofijos (ypač pitagorizmo, platonizmo, neoplatonizmo), krikščionybės mistikų bei naujųjų laikų europinio idealizmo, ypač panteizmo, idėjomis. Vydūnas susipažino su jomis, tačiau labiausiai jis pasinėrė į pirminius indų filosofijos šaltinius, kurių *pagrindiniai teiginiai* (išskirta – T. K.) ir tapo jo paties filosofijos branduoliu. Po *tiesioginio* (išskirta – T. K.) sąlyčio su indų filosofija visos kitos į Vydūno intelektualinį akiratį patenkančios idėjos jam bus tiek aktualios, kiek patvirtins, papildomai argumentuos tai, ką teigė šitoji filosofija“ (Bagdonavičius 2005, 20/21)⁴.

Savo teiginius V. Bagdonavičius grindžia visų pirma ne šaltinių analize, bet aptakiomis, deklaratyviomis pastabomis apie Vydūno pažiūrų artumą religiniams XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios indų reformatoriams, ypač

³ Šis mitologizuojamas ryšys tarp Indijos ir senosios lietuvių kultūros pagimdo romanizuotus ir paslaptinius teiginius, beje, nesvetimus jau ir pačiam Vydūnui (Vaitkūnas 1994, 66). Anot V. Daujotytės, „kurdamas filosofinę pasaulio visumą – visatos sąrangą – jis siekė autentiškos lietuviškos dvasinės patirties ir Rytų išminties sublimacijos. Sublimacija įvyko autentiškoje tautos patirties ir kalbos erdvėje, bet neišsikristalizavo į autentiškas gyvenimo formas“ (Daujotytė 1994, 14). Ką nusako formuluotės „autentiška lietuviška dvasinė patirtis“ arba „Rytų išmintis“; V. Daujotytė tiksliau neapibūdina, tad jų turinys lieka abstraktus ir neaiškus, keliantis mįšlingas asociacijas ir žadinantis interpretatyviąją vaizduotę.

⁴ Pažymėtina, kad V. Bagdonavičiaus darbuose, išskyrus labai abstrakčius ir beveik kiekvienai religijai pritaikomus scheminius modelius arba terminologinius pritaikinius, nepavyko aptikti nei kaip nors nuosekliai iškristalizuotų „pagrindinių indų filosofijos teiginių“, nei ką reiškia „tiesioginis sąlytis su indų filosofija“. Apskritai kalbėti apie indų filosofiją vienaskaita, ko gero, prasminga tik tuo atveju, jei apie ją kalbama per santykį su kokia nors kitos kultūros filosofija. Plg. tuo klausimu: Dammann E. *Grundriss der Religionsgeschichte*. Stuttgart, 1978, 26–40.

Gandžiui. Anot jo, nors „Gandis ir Vydūnas nepalaikė asmeninių kontaktų, vienas iš kito nesimokė, tačiau jų gyvenimo ir veiklos principų bei pasaulėžiūros artumas yra daugiau negu akivaizdus“. Jų panašumą V. Bagdonavičius aiškina tuo, kad abu studijavę tuos pačius senovės indų filosofijos šaltinius ir abu veikė analogiškais nacionalinės spaudos sąlygomis (Bagdonavičius 2008, 113)⁵.

Tačiau V. Bagdonavičiaus išvados, ypač Vydūno mąstymo sutapatinimas su neovedantizmu, kelia nemažai klausimų. Tarkim, kaip paaiškinti, kad Vydūnas, nors mąstė kaip Rytų išminčius, bet, anot paties V. Bagdonavičiaus, buvo „ne iš tų indiškiosios išminties sekėjų, kurie būtų galėję visai atsiriboti nuo pasaulio ir panirti nirvanon tada, kai tą pasaulį yra apnikę piktieji demonai. Tautos, pasaulio kančia buvo ir jo kančia“ (Bagdonavičius 2005, 51). Tokį taiklų savo teiginį V. Bagdonavičius palieka be paaiškinimo, o vis dėlto jis nėra nereikšmingas, nes apibendrintai galime teigti, kad Vakarų ir Rytų religijos būtent labiausiai ir skiriasi savo požiūriu į kančią ir apskritai jausminį pasaulį: krikščionybė kviečia nevengti „nešti savojo kryžiaus“ ir kentėti, o Rytai siūlo išsivaduoti iš kančios, kuri tėra iliuzinio pasaulio geismų išraiška ir pasekmė (skiriasi ontologijos).

V. Bagdonavičiaus Vydūno interpretacija kelia abejonių ir dėl tyrėjo santykio su savo tiriamu objektu. Šis paremtas visų pirma ne kritine analize, bet Vydūno idėjų, galinčių „padėti surasti dvasinį kelią“, populiarinimu. Tokį savo santykį Vydūno tyrėjas nebijo palyginti su liga⁶, tuo pats paliudydamas, kad ir neturi tikslo kritiškai nagrinėti Vydūno kūrybą.

Ši „liga“ yra kilusi iš tam tikro kultūrinio nevisavertiškumo komplekso, kurį V. Bagdonavičius įvardija kaip tyrimų motyvacinį pagrindą (arba būdą pasveikti): „Mat atgimimo ir nepriklausomybės įsitvirtinimo laikotarpyje

⁵ Šį panašumą būtų galima aiškinti ir kitaip arba dar viena papildoma aplinkybe – pavyzdžiui, tuo, kad tiek Gandis, tiek Vydūnas studijavo Vakarų universitetuose, kur XIX a. antrojoje pusėje dėl neoplatonizmo įtakos buvo gajus Indijos renesansas (Mickūnas 2010, 219).

⁶ Vienoje daugiau kaip penkis šimtus lapų sudarančioje savo straipsnių rinktinėje V. Bagdonavičius „prisipažįsta“: „Autorius yra beviltiškai ‚susirgęs‘ Vydūnu ir ta prasme, kad šio mąstytojo kūrybiniame palikime ir veikimo intencijose mato kuo glaudžiausias sąsajas su savo jau išgyvento ‚ano meto‘ ir dabar išgyvenamo laiko aktualijomis. Šios savo regėjimo ‚ligos‘ autorius nenori primesti kitiems, o tenori pasakyti, kad šiandienos vyksmų stichijoje jis turi savo kompasą ir dvasinę priebėgą. Tegul tą kompasą mato ir tą priebėgą turi ir kiti, kam jų prireiks, kam jie bus tinkami, kas jais norės pasinaudoti“ (Bagdonavičius 2001, 11).

mes pasiryžę įveikti savo provincialumą ir stengiamės susiliesti su tomis pasaulio vertybėmis, nuo kurių kelis dešimtmečius buvome atskirti, nuo kurių poveikio buvome itin saugomi. <...> Šiandien mes tuos klodus atrandame ir godžiai puolame jais gaivintis, imame energingai inkorporuoti į savo dvasinį gyvenimą, daromės savotiškais šių mokymų misionieriais savo pačių žemėje. <...> Kai Vydūnas stovės vienoje gretoje su tokiais pasaulio išminčiais, kaip Vivikenanda, Rerichu, Štaineriu, tai ir mūsų suvokime jis užims labai garbingą vietą“ (Bagdonavičius, VLK: 1994, 149/150).

Tačiau daugiausia abejonių kelia klausimas, kodėl V. Bagdonavičius, pripažindamas lemiamą religinio auklėjimo įtaką Vydūno pasaulėjautos ir pasaulėžiūros formavimuisi vaikystėje ir jaunystėje, kai formuojasi asmenybės tapatybės pagrindai, niekur išsamiau neanalizuoja Vydūno religinio brandimo ypatumų ir konfesinės aplinkos įtakų. Pažvelkime atidžiau, kiek pagrįsta mūsų abejonė.

2. Religinės Vydūno raiškos analizės ir modeliavimo bruožai V. Bagdonavičiaus tekstuose: keletas pastabų

Norint nuodugniau išsiaiškinti V. Bagdonavičiaus Vydūno interpretacijos metodologines prieigas ir jų pasekmes bei atsakyti į kylančius klausimus, verta panagrinėti konkretų pavyzdį. Iš gausių V. Bagdonavičiaus raštų apie Vydūną pasirinkome vieną nedidelės apimties straipsnį, charakteringai atskleidžiantį tam tikrą Vydūno religinės tapatybės suvokimo tendenciją. Straipsnis „Panašus gyvenimas – panašus mąstymas. Vydūnas ir Schweitzeris“ publikuotas vokiečių kalba straipsnių rinktinėje „Vydūnas und deutsche Kultur“ (Bagdonavičius 2013). Šis tekstas mums ypač parankus, nes Albertas Schweitzeris, kaip ir Vydūnas, yra to paties mentaliteto žmogus, teologas liuteronas, pastorius, užaugęs, kaip ir Vydūnas, kunigo šeimoje ir savo gyvenimą paskyręs tarnystei žmogiškumui. Lygindamas A. Schweitzerį ir Vydūną, V. Bagdonavičius atranda fenomenalų abiejų asmenybių mąstymo, veiklos, net pomėgių panašumą ir paraleles, lydinčias juos nuo pat vaikystės, ir šis V. Bagdonavičiaus palyginimas nekelia abejonių savo pagrįstumu. Tačiau klausimą kelia tai, kad konstatuodamas abiejų asmenybių panašumą Bagdonavičius nesigilina į to panašumo šaknis ir priežastis. Vardijami veikiausiai išoriniai veiksniai – tėvų kunigystė,

pamaldi, bet materialiai stokojanti namų aplinka, meilė muzikai, žinių troškimas, abiejų domėjimasis Rytai, etinių principų identiškumas, žmogiškumą iškeliant į vertybių hierarchijos viršūnę, galų gale polinkis realizuoti savo idėjas praktiškai. Iš V. Bagdonavičiaus dėstymo tarsi ir aišku, kad abiejų asmenybių panašumą lemia jų religiniai įsitikinimai, brandinę juos nuo pat vaikystės. Tačiau abiejų tikėjimo savastis nepasižymi jokiais konkretesnėmis savybėmis, ji pateikta tarsi beveidė tapatybė: abstrakti, be konfesinių bruožų, suvokiama tik kaip dvasingumas, tapatybę įgaunantis iš jo priešpriešinimo materialumui, iš esmės atkartojant primityvoką kultūrologinę klišę „sudaiktėję Vakarai“ prieš „dvasinguosius Rytus“. Visame straipsnyje nė karto nepavartotos sąvokos „protestantizmas“, „liuteronybė“, išskyrus vienintelį kartą, paminint, kad A. Schweitzerio tėvas buvo liuteronų pastorius. Apibendrinamas Vydūno ir A. Schweitzerio palyginimą, V. Bagdonavičius reziumuoja: „Abu mąstytojai savo ieškojimuose žengė taip pačiais keliais, gilinosi į pasaulio religijas kaip skirtingų kultūrų pagrindus, <...> abu rėmėsi Vakarų ir tolimųjų Rytų dvasinėmis patirtimis ir ieškojo abiejų sferų suartėjimo galimybių“ (Bagdonavičius 2013, 323)⁷. Ypač atkreiptinas dėmesys į tai, kad V. Bagdonavičius pastebi abiejų mąstytojų skirtingą, beveik diametraliai priešingą induistinio dvasingumą vertinimą: A. Schweitzeriui atrodė, kad induizmas nuvertina pasaulį ir gyvenimo prasmę, tuo skatindamas pasitraukimą iš pasaulį tobulinančios veiklos. Vydūnas, anot V. Bagdonavičiaus, religinėse indų patirtyse neįjuto „pesimistinio prieskonio“, neižvelgė atsitolinimo nuo pasaulio, bet matė jį kaip „idealą su imanentine prasme“ (Bagdonavičius 2013, 322). Tačiau konstatuodamas šį skirtumą V. Bagdonavičius neklausia, kokios priežastys tai lėmė. Šis skirtingas požiūris į Rytus sudaro prielaidą klausimui apie Vydūno Rytų filosofinių idėjų recepciją, apie galimas šios recepcijos implikacijas ir motyvacijas, – į tai vėliau sieksime pažvelgti atidžiau.

Akivaizdu, kad V. Bagdonavičius konstatuoja A. Schweitzerio ir Vydūno atstovaujamo esminių idėjų tapatumą, atrasdamas jo šaknis religiniame kontekste, tačiau netematizuoja nei šio religinio matmens genezės, nei jo savasties. Tokią poziciją galima būtų pateisinti tuo, kad tiek A. Schweitzeriui, tiek Vydūnui ne itin rūpėjo jų konfesinė tapatybė ar bent jau jie patys jos niekada neakcentavo. Kita priežastis, dėl kurios, tikėtina, V. Bagdonavičius neanalizuoja konfesinės tapatybės reikšmės, yra straipsnio paskirtis

⁷ Vertimas iš vokiečių kalbos T. K.

ir apimtis: tarkim, jis ir nesiekia išanalizuoti abiejų mąstytojų panašumo vidinių priežasčių, jo tikslas – atrasti ir konstatuoti bendrumus. Su tuo būtų galima sutikti, tačiau šis straipsnis tik iliustruoja tam tikrą V. Bagdonavičiaus metodologinę tyrimų tendenciją, būdingą daugiau mažiau visiems jo darbams. Pabrėždamas religingumo reikšmę visam Vydūno mąstymui ir kūrybai, akcentuodamas jo religinę aplinką vaikystėje ir jos svarbą Vydūno vertybiniam pagrindams⁸, V. Bagdonavičius paprastai niekur nemini to religingumo tapatumo ženklų⁹, išskyrus neortodoksiškumą, kuris, beje, buvo būdingas liberaliosios teologijos bruožas.

Reziumuojant šias pastabas galima teigti, kad, nepaisant pripažįstamos pamatinės religingumo reikšmės (ypač vaikystės ir brendimo laikotarpiu) Vydūno mąstymui ir kūrybai, V. Bagdonavičiaus akiratyje jis lieka bendrų, abstrakčių apibūdinimų lygmenyje, nebandant tematizuoti ir išryškinti to religingumo genezės ir tapatybės, tikėtina, nulėmusios ir Rytų religinių patirčių recepcijos ypatumus. Tokia Vydūno, kaip neovedantizmo atstovo, religinės savasties interpretacija veikia iliustruoja V. Bagdonavičiaus tyrimo motyvacinės implikacijos, tačiau sykiu sustiprina abejones dėl tokios interpretacijos pagrįstumo. Viena, su kuo tikrai galima sutikti kalbant apie Vydūno santykį su religijomis, tai pagrįsta V. Bagdonavičiaus įžvalga, kad „žvelgiant į religijų įvairovę Vydūnui ne tiek svarbu ar netgi visai nesvarbu akcentuoti tai, kuo jos skiriasi. Jam labiausiai rūpi tai, kas jose yra bendra, tai, kas liudija jas siekiant to paties tikslo – žmogaus suartėjimo su Dievu, orientavimo religinės patyros link“ (Bagdonavičius 2011, 22–23). Tačiau,

⁸ V. Bagdonavičius daug kur akcentuoja, kad Raštas (Biblija) suformavęs religinius Vydūno pasaulėžiūros pagrindus (plg. V. Bagdonavičius, spindulys 99–100), tačiau niekur nereflektuoja, kokioje Rašto suvokimo tradicijoje Vydūnas jį skaitė. Tai ypač svarbi aplinkybė, nes būtent krikščioniškų konfesijų įvairovė remiasi visų pirma skirtingu Rašto suvokimu ir aiškinimu. Tačiau dėl savo specifikos ir sudėtingumo neegzistuoja joks konfesiškai neutralus Rašto skaitymo ir interpretavimo būdas, tad nėra jokių abejonių, kad ir Vydūnas jį skaitė tam tikru konfesinės tradicijos suvokimo aspektu.

⁹ Trumpoje Vydūno biografijoje V. Bagdonavičius mini, kad „religingumas buvo viso auklėjimo šerdis“, kad būdamas devynerių metų Vydūnas perskaitė Bibliją, „bet daug kuo joje, ypač Senajame Testamente, nusivilia“, bet paskui, „tėvo padedamas, išsiaiškina, jog juos reikia suprasti ne tiesiogine prasme, bet alegoriškai“ (Bagdonavičius 2005, 10). Šiame epizode atsiskleidžia protestantiškas Vydūno tėvo požiūris į bibliinių tekstų interpretavimą, tačiau jis remiasi ne alegoriniu metodu, kaip teigia V. Bagdonavičius, beje, niekur neminimu paties Vydūno (alegorinis metodas buvo būdingas viduramžių Rašto hermeneutikai), o *istoriniu kritiniu*, tuo metu dominavusiu protestantiškoje biblistikoje. Daugiau apie Vydūno požiūrį į Rašto supratimą žr. Vydūnas IV, 347–348; 50; 52; 54.

užuoat kritiškai analizavęs šios metodologinės Vydūno prieigos pasekmes, V. Bagdonavičius – sekdamas Vydūnu – pats nekritiškai perima šią metodologinę prielaidą ir išsamiau netematizuoja nei Vydūno Rytų recepcijos prielaidų ir specifikos, nei jos integralumo krikščionybės kontekste. V. Bagdonavičius, lygindamas A. Schweitzerį ir Vydūną, seka būtent šia prielaida, todėl ir nebando kelti klausimo, kokios priežastys lėmė, kad, konstatuojant tokį fenomenalų Vydūno ir A. Schweitzerio panašumą, vienu klausimu – induizmo vertinimu – jie kardinaliai skyrėsi. Kaip tik šis klausimas, žinant Vydūno santykį su Rytai ir juo labiau V. Bagdonavičiui pristatinėjant Vydūną kaip neovedantistą, regis, turėtų būti pats įdomiausias arba bent jau vertas atskiro dėmesio, galintis išsamiau atskleisti Vydūno žavėjimosi Rytai priežastis. Tačiau būtent šio klausimo V. Bagdonavičius kažkodėl nebando kelti, galbūt jis jam neatrodo vertas dėmesio¹⁰.

3. Vydūno religinės tapatybės formavimosi aplinkybės

Abejonės Vydūno neovedantiškumu suponuoja klausimą, kokia gi buvusi religinė Vydūno tapatybė? Kokie veiksniai formavo Vydūno pažiūras į religiją ir jos reikšmę kultūrai? Ar iš tiesų esama pagrindo teigti, kad jis, kaip kartais manoma, netgi nebuvo krikščionis, nes kritikavo krikščionybę ir žavėjosi Rytų išmintimi?

Metodologinės pastabos

Atsakymo į išsikeltus klausimus sieksime ne ekstensyviu būdu – studijuodami visą Vydūno kūrybinį palikimą, paskui lygindami su induizmo religija ir neovedantizmo filosofine sistema. Tai būtų akademiškai legitimus kelias, tačiau kažin ar vaisingas ir prasmingas. Ne vien todėl, kad tokios apimties tyrimui reikėtų solidžios monografijos. Metodologiškai aiškintis, kiek viena ar kita Vydūno teologema ar filosofema priskirtina prie vedan-

¹⁰ Atsakymai, kodėl Vydūnas ir A. Schweitzeris taip skirtingai vertino induizmo religiją, galėtų būti įvairūs – kažkuris iš judviejų galbūt menkiausiai gilinosi į induizmo religiją, savaip interpretavo religijos įtaką etinei laikysenai pasaulio problemų atžvilgiu. Įtikinamiausia versija (ypač atsižvelgiant į Vydūno kalbai suteikiamą reikšmę), kad Vydūnui senieji Rytai ir sanskrito giminytė su lietuvių kalba buvo, kaip pažymi V. Daujotytė, priemonė reabilituoti senąją lietuvių religiją, taip iškeliant lietuviškąją savivertę ir pabrėžiant nuo skirtingų konfesijų nepriklausantį, visus lietuvius vienijantį bendrą pamatą.

tizmo filosofijos, būtų keblu dėl keleto priežasčių: pirma, indų religijos filosofinių mokyklų ir jų atmainų įvairovė, jų kitimas ir išsiskaidymas daro Rytų filosofijos recepciją Vydūno darbuose sunkiai įmanomą. Antra, paties Vydūno mąstymo eklektiškumas ir kompiliatyvumas priešinasi nuosekliai analizei. Jo dėstymas, kaip pažymi daugelis tyrėjų, dažnai nenuoseklus, mintys nekritiškai išrinktos iš skirtingų, tarpusavyje nederančių šaltinių, išvados sinkretiškos¹¹. Trečia – Vydūno darbų stilius ir žanras ne visuomet leidžia juos priskirti užbaigtiems moksliniams traktatams, kuriais remiantis būtų galima aiški ir nuosekli jo mąstymo koku nors klausimu rekonstrukcija. Nemažai Vydūno tekstų suprastini iš jų paskirties ir atsiradimo aplinkybių, todėl negali būti adekvačiai vertinami be savo istorinio ir sociokultūrinio konteksto, preteksto ir potekstės¹².

Todėl siekdami giliau suprasti Vydūno religijos mąstymą, jo paties religinę raišką, remsimės ne atskirų tekstų analize, bet hermeneutiniu metodu, kurio pagrindinis elementas – dalį suprasti iš visumos (Hansas Georgas Gadameris). Į regos lauką čia potencialiai patenka biografiniai, istoriniai, politiniai ir sociokultūriniai veiksniai, formavę Vydūno religinį suvokimą. Iš šios itin gausios medžiagos remsimės tik keletu, mūsų manymu, esminių epizodų, realiųjų ar tekstų, galinčių mus nuvesti į gilesnį Vydūno religingumo supratimą. Todėl mūsų tyrimas nepretenduoja į išsamumą ir užbaigtumą, o siekia veikiau apčiuopti kryptį nurodančias (ar keičiančias) reikšmių sankirtas ir charakteringas Vydūno religingumo ypatumų formavimosi tendencijas.

Žvelgiant į Vydūno biografiją ir V. Bagdonavičiaus dažnai akcentuojamą religingumo įtaką Vydūno auklėjimui ir brendimui, negali nekilti klausimas, kokia buvusi ta religinės aplinkos savastis. Pripažindami, kad tikėjimas buvo Vydūno kūrybą labiausiai lemiantis veiksnys, negalime neklausti, kokios religinės-konfesinės prigimties šis tikėjimas buvo. Mat kad

¹¹ „Išties negailestingo analitinio žvilgsnio lieka lengvai pažeidžiami ir filosofiniai, ir grožiniai Vydūno tekstai“; – konstatuoja Darius Kuolys (Kuolys, VLK: 1994, 16).

¹² Charakteringas pavyzdys – didysis Vydūno veikalas „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“: tekstai čia pasižymi žanrine įvairove – nuo poetinių-algorinių pasakojimų, primenančių pasaulio pradžią, padavimų, etnologinių aprašymų iki istorinių, mokslinių ir filosofinių apmąstymų. Visa knyga pasižymi įdomia kompozicija, primenančia mitinę Šventraštyje pateikiamos istorijos paradigmos struktūrą: idealus priešistorinis laikas ir būklė, nuopolio istorija, dabarties kataklizmai (apokaliptika?) ir išganymas ateityje. Plg. palankų, bet atsargų prof. Viktoro Falkenhahno šio veikalą vertinimą p. 600 (ten pat).

ir koks eklektiškas ar savitas gali pasirodyti atskiro individo religingumas – o toks jis atrodo Vydūno atveju – jis visuomet bus sudarytas iš tam tikrų, kad ir mutavusių, mitologemų, teologemų ir religinės raiškos bruožų, priskirtinų vienai ar kitai religijai, jos teologijai ar konfesinei atmainai.

Vydūno religinio brendimo aplinka ir galimas tikėjimo konfliktas

Skaitant Vydūno prisiminimus galima spėti, kad vaikystėje savo artimiausioje aplinkoje Vydūnas galėjo išgyventi gilų tautinio ir religinio tapatumo konfliktą, turėjusį įtakos jo religingumo formavimuisi ir vėliau padidėjusiam susidomėjimui Rytai. Žinodami, kokią reikšmę religingumo raidai gali turėti vaikystėje išgyventi tikėjimo konfliktai¹³, pažvelgsime į šią situaciją atidžiau. Žinome, kad Vydūno tėvas 1861–1865 m. studijavo Berlyno evangelikų misionierių seminarijoje (Bagdonavičius 2013, 7), taigi mieste, kuriame veikė pats įtakingiausias XIX a. protestantizmo teologas, hermeneutinės filosofijos pradininkas ir talentingas pamokslininkas, liberaliosios teologijos krikštatėvis Friedrichas D. E. Schleiermacheris, padėjęs pagrindus vadinamajam kultūriniam protestantizmui („Kulturprotestantismus“)¹⁴. Labai tikėtina, kad ten jis persiėmė liberalia krikščionybės interpretavimo dvasia – jos atšvaitus dažnai galima pajusti ir Vydūno pastabose apie religinius klausimus¹⁵. Žinoma, kad pas Vydūno tėtį dažnai ateidavo dvasininkai bei kunigai ir jie gyvai diskutuodavę tikėjimo ir Bažnyčios klausimus – šių diskusijų mėgo klausytis ir mažasis Vilhelmas, neretai ir pats jausmingai įsiterpdavęs į ginčus ir skausmingai

¹³ Klasikinis, gana tipiškas vidinių religinių konfliktų ir jų įtakos veiklai pavyzdys aprašytas Eriko H. Eriksono knygoje apie Martino Lutherio religinį brendimą „Jaunasis Liuteris. Psichoanalitinė istorinė studija“ (Vilnius, 2003).

¹⁴ Kultūriniam protestantizmui, dominavusiam Vokietijoje XIX a. antrojoje pusėje, visų pirma buvo būdingas posūkis iš teocentrizmo į antropocentrizmą, nukonfesintas, liberalus, su „pažangiomis“ kultūros vertybėmis susiliejęs religiškumas (Kiauka 2013, 15–21).

¹⁵ Nors Vydūnas, dažnokai minėdamas pastarųjų laikų vokiečių mąstytojus, nedaug kur tiesiogiai mini F. D. E. Schleiermacherį (Vydūnas III, 395: „Kaip aš sąmonę numaniau esant mano esmės tūrį, taip ir tikybą pažinau kaip ypatumą savo vidinio dvasinio gyvumo. Panašiai jau prieš daugiau kaip šimtas metų filosofas D. Fr. E. Schleiermacher pasireiškė“; plg. taip pat: Vydūnas IV, 50), visgi vienas svarbiausių Vydūno veikalų „Sąmonė“ labai artimas savo įžvalgoms kai kurioms F. D. E. Schleiermacherio teologinėms prielaidoms (Antologija 2013, 61/62; 112–116). Taip pat ir religijos kilmę, kaip ir F. D. E. Schleiermacheris, Vydūnas sieja su iš savimonės ir priklausomybės jausmo kylančia patirtimi (Vydūnas 2001, 245).

išgyvendavęs dėl tikėjimo klausimų prieštaravimų (Vydūnas III, 387–388). Taip pat žinoma, kad Vydūno mama buvusi uoli surinkimų lankytoja, nuo mažumės augusi pamaldžioje aplinkoje (Bagdonavičius 2013, 8), o mamos dėdė Jokūbas Ašmonas buvęs garsus visame Klaipėdos krašte sakytojas, tikėtina, nusistatęs prieš pagoniškas religingumo apraiškas, kurios tikriausiai buvusios svarbios Vydūno motinai (Bagdonavičius, Vydūnas 8–9)¹⁶. Ypač įdomus šiuo požiūriu yra Vydūno literatūrinis pasakojimas iš jo veikalo „Septyni šimtmečiai“, kuriame galime aiškiai įžvelgti dviejų kultūrų – vokiečių atstovaujamos krikščionybės ir lietuviškosios senosios religijos – konfliktą ir jo simbolinį sprendimą.

Vydūnas pasakoja apie *keleivį*, užklydusį prie „senoviškai lietuviškai suręsto namo“, iš kurio sklido lietuviška daina. Ją dainavusi jauna *moteris su vaiku* skreite, pamačiusi keleivį, nutyla. Keleivis norįs dar sykį paklausti dainos, bet moteris nedrįstanti dainuoti, nes, esą, „daina niekam tikusi. Tokių lietuviškų dainų iš viso nesą verta dainuoti. <...> Per konfirmaciją *kunigas* ypač pasergėjo jų nedainuoti, jos esančios pagoniškos. Ir *dievotieji lietuviai* piktinasi jas girdėdami“. Keleiviui bekalbant apie tai, kad neigiamas požiūris į senąją lietuvių kultūrą yra neteisingas, netikėtai į veiksmą įsitraukia vaikas: „Staiga vaikas čiupo ant jos krūtinės kabojusį gintarinį kryželį su sidabro grandinėle. O kita rankute truktelėjo savo gintaro vėrinį, lyg norėdamas paduoti motinai. Tai buvo savotiškas vėrinys. Kiekviename gintarėlyje buvo įrėžti keisti ženklai.“ Tai esąs senų laikų palikimas, kurį jų giminėje *motina* perduodavusi dukteriai, paaiškina moteris. Tačiau problema ta, kad vėrinys pagoniškas, dėl to ir *kunigas* pataręs jo nenešioti. Vietoj jo moteris konfirmacijos dienai iš motinos gavusi gintarinį kryželį.¹⁷ Pasikeitus kartoms vėl buvo prisiminta giminės relikvija, nes ją, anot *moters motinos*, „reikia būtinai uždėti vaikui ant kaklo. Bet iš skrynios išėmus vėrinius paaiškėjo, kad jie kaip du vandens lašai panašūs ir nebežinia, kur kuris“. Belyginant vėrinius buvo svarstoma, kuo jie vis dėlto skiriasi, mat pagoniškieji, nors ir labai panašūs, „sukasi, tarsi būtų gyvi“, o tai panašu į burtus. Mažoji mergytė tuo tarpu vėl stveria gintaro kryželį,

¹⁶ Vydūno draugas ir mokinys, profesorius V. Falkenhahnas Vydūno veikalo „Septyni šimtmečiai“ epilogė, prisimindamas savo pažintį su Vydūnu, mini iš jo motinos girdėtą pasakojimą, „kad jų šeima – tai tiesioginiai aukščiausių baltų-lietuvių žynių krivių giminės palikuonys iš to meto, kai užgeso šventa amžinoji ugnis“ (ten pat, 601).

¹⁷ Į pasakojimą įtraukiamas epizodas apie vokiečių mokslininko atrastą vėrinį pagoniškose kapinėse – ne visiškai aiškus intarpas, nes neaišku, apie kokį vėrinį kalbama.

už ką sudraudžiama vokiškai. Nustebęs keleivis teiraujasi, kodėl moteris su kūdikiu nešnekanti lietuviškai, į ką sutrikusi moteris atsako, kad, anot *išsilavinusių žmonių*, „lietuvių kalba netinkanti mūsų laikams“, nes esanti pagoniška kaip ir dainos. Keleivis tuomet pasiūlo pabandyti duoti vaikui pagonišką vėrinį ir pažiūrėti, ar ir į jį neties rankų, o moterį ši mintis išgąsdina, mat vėrinyje, neva, nuo amžių glūdinti mirtis. *Keleivis* mano kitaip – esą vėrinyje glūdi stiprybė, o perdavime – palaiminimas. Kas tai neigia, kas nusistatę prieš kalbą ir dainas – tie yra veikiami piktų kerų. Ir iš tiesų – vaikas tiesia rankas ir į atneštą – lygiai tokį patį – vėrinį. Motinai baugu dėl stabmeldiško daikto, tačiau keleivis tikina, kad baimė „mums įkalbėta. Mums ir mūsų tėvynės vertybėms nuplėšta šlovė“. Keleivis galiausiai įtikina moterį ir ši tarsi pažadinta praregi: „Juk tai tiesa! Iš tikrųjų taip! O aš lig šiol nesupratau!“ (Vydūnas 2001).

Šis pasakojimas iliustruoja ne tik krikščioniškosios ir senosios lietuvių religijos ir kultūros konfliktą, Vydūno eksponuojamą lyginant du vėrinius, kurie, nors atsiradę skirtingu laiku, iš tiesų yra vienodi, tik pagoniškasis atrodo taip, tarsi būtų gyvas. Vydūnas per šį suasmenintą pasakojimą tarsi išriša savo vaikystėje (tikėtina?) patirtą ir vėliau, jau veikiant viešai, besiplėtojusį tikėjimo klausimų motyvuotą konfliktinį mazgą. Visi tiesiogiai ir netiesiogiai veikiantys personažai arba jėgos, tekste mūsų išskirti kursyvu, turi savo prototipus: dainuojanti moteris – Vydūno motina, išsaugojusi ryšį su senąja prigimtaine kultūra ir kalba, bet jau gyvenanti pagal įsivyravusias vokiškas krikščioniškas nuostatas¹⁸, senolė – moters motina – gyvoji senoji tradicija, vaikas – pasirinkimo plėšoma nesubrendusi ir patikli tauta, kunigas – vokiškoji oficialioji Bažnyčia ir jos priešiška senajai lietuvių kultūrai politika, dievotieji lietuviai – aklai tikintys surinkimininkų papapijiečiai (čia reikia prisiminti garsų sakytoją Vydūno motinos dėdę, vaikystėje gyvenusį kartu su Vydūno mama), išsilavinę žmonės atstovauja to laiko Rytų Prūsijoje gajai tendencijai kalbėti tik vokiškai ir atsisakyti savo lietuviškos tapatybės, o keleivis – pagrindinis, jaunosios moters požiūrį į savo kultūrą pakeitęs veikėjas – pats Vydūnas, atstovaujantis tiesai ir išmintingumui.

¹⁸ Vydūno motinos dainingumą V. Bagdonavičius, cituodamas patį Vydūną, apibūdina taip: „Dažniausiai namuose būdavo girdėti švelniai ir jausmingai motinos giedamos giesmės, kurios skambėjo taip, „lyg būtų širdies sukurtos“. Daina pasigirsta tik retkarčiais, ir „motutė dainuoja taip, lug norėtų kažką nuslėpti, lyg dainuotų ką draudžiama“ (Bagdonavičius 2005, 10). Plg. šį Vydūno motinos dainavimo apibūdinimą su mūsų nagrinėtame pasakojime moters dainavimu – paralelė, regis, yra pakankamai akivaizdi.

Vydūnas nori pabrėžti, kad abu vėriniai iš esmės nesiskiria, svarbiau ne kaip jie atrodo, bet ką jie nurodo ir simbolizuoja. Ir vaikui jie atrodo vienodai svarbūs, savo rankutes jis tiesia į abu, tuo atskleidžiama vaiko pasirinkimo priklausomybė nuo suaugusiųjų (išsilavinusiųjų).

Šiuo pasakojimu Vydūnas sumodeliuoja savo vaikystėje patirtus skirtingų religinių-konfesinių ir kultūrinių apraiškų konfliktus. Vėriniais, kaip kultūriniais simboliais, pasakojimas parodo, kad tautai jie vienodai svarbūs, nes abu teikia jėgų ir palaiminimo. Šis pasakojimas, turint omenyje ir minėtus Vydūno biografinius faktus, leidžia suprasti, kodėl Vydūnas savo kūryboje ir veikloje vengė deklaruoti kokį nors – savo atveju – liuteronišką – konfesiskumą: to priežastis – būtent konfesiniai skirtumai tarp atviros vokiškosios Bažnyčios ir jos atstovaujamos teologijos, paveiktos tuo metu populiarios liberaliosios teologijos nuostatų, ir konservatyviai bei pietistiškai nusistačiusių surinkimininkų (Bagdonavičius 2005, 15; Pocyte 2002, 222–223). Ši įtampa veikė tos pačios konfesijos, tačiau skirtingų tradicijų nulemtos krikščioniškos pamaldumo raiškos santykius. Tačiau būta įtampos ir dar gilesniame sluoksnyje – tarp senosios lietuvių religijos ir krikščionybės, kurią Vydūnas idėjiniame lygmenyje vertino kaip aukščiausią iš visų religijų, atspindinčią „daugelio tautų religinių apreiškimų esmę“ (Vydūnas IV, 139), tačiau netinkamai į Lietuvą atneštą ir istoriškai stagnavusią – iš čia kritiškas požiūris į realią istorinę krikščionybę, kuris, beje, irgi buvo būdingas liberaliajai protestantiškai teologijai (Kiauka 2013, 16–19).

Vydūno polinkis į sinkretizmą, taip pat ir į universalizmą buvo paženklintas troškimo vienyti visas (jo manymu, teisingas) religiskumo apraiškas, vedančias Dievo link, todėl jis ir ieškojo to, kas visoms religijoms bendra. „Niekuomet nereikėtų griauti, kas kitam šventa. Visur reikia stengtis išvysti tą vieną visais amžiais apsiareiškiančią Didybę ir Šventybę. Tuomet ji pastoja pavienio žmogaus ir tautos galybe ir atsivavimo galia. Nyks tuomet visi bandymai naikinti vienas kitą ir atsiras vis daugiau tarpimo ir augimo“ (Vydūnas III, 45). Konfesinės liuteronybės, juo labiau pietistinio surinkimininkų ortodoksiškumo atstovavimas tiek Rytų Prūsijos, tiek Didžiosios Lietuvos kontekste tegalėjo reikšti tikėjimo įtampos ir konfliktų skatinimą ir gilinimą, todėl visi konfesiniai atributai ar akivaizdžios teologemos buvo neminėti.

Apibendrinimas ir išvados

Sumuodami mūsų pastabas apie Vydūno religinės tapatybės formavimosi ypatumus ir religinės raiškos būdingus bruožus turime išskirti tris tam įtaką dariusius istorinius ir sociokultūrinius kontekstus: *pirma*, tai biografinis kontekstas, šeimoje ir artimiausioje aplinkoje vaikystėje patirtos įtampos bei vidiniai konfliktai tarp liberalios ir atviros vokiečių liuteronų Bažnyčios teologijos ir konservatyvaus, uždaro pietistinio surinkimininkų pamaldumo, sykiu ir šio dvinario konflikto lydimas gilesnis tapatybinis konfliktas tarp krikščioniškosios ir senosios lietuviškosios kultūros (Bagdonavičius 2005, 15); *antra*, subrendusio Vydūno viešosios veiklos kontekstas, kuriame šis vidinis konfliktas transformavosi į išorinį, kai Vydūno atstovaujama liberali, universalistinė, teosofijos ir Rytų religijas recipuojanti teologinė pozicija, pasireiškianti jo kūryboje, raštuose, visuomeninėje–meninėje Tilžės giedotojų draugijos veikloje, buvo daugiau ar mažiau aplinkos vertinama skeptiškai, įtariai ar net priešišškai (Pocytė 2013, 50; Safronovas 2015, 124–126); *trečia*, tai politinis istorinis tautinio atgimimo ir dviejų valstybiškai skirtingų regionų lietuvių kultūrų artinimas, kuriant lietuviškąją istorinį pasakojimą (Safronovas 2015, 18–119; 126–136), vienijantį vokiškosios kultūros evangelikų liuteronų tikėjimo Rytų Prūsijos lietuvius ir rusiškosios–lenkiškosios katalikų tikėjimo Didžiosios Lietuvos lietuvius. Kalbant apie šį Vydūno veiklos kontekstą reikia pažymėti, kad „apie evangelikąjį dėmenį lietuvių kultūroje šie autoriai (katalikų kunigai A. Alekna ir Maironis – įterpta T. K), kaip minėta, beveik neužsiminė, jo integruoti į pasakojimą nesistengė“ ir apskritai į liuteronybę žiūrėjo kaip į klaidą ar net blogį: „Maironis Martiną Liutherį net vadino atskalūnu ir ištvirkėliu, o hercogo Albrechto perėjimą į reformaciją laikė ištvirkimu“ (Safronovas 2015, 132). Kadangi tokia kuriamo diskurso laikysena evangelikų liuteronų atžvilgiu neskatinio Prūsijos lietuvių vienytis su Rusijos lietuviais, tai galima numanyti, kad, nenorėdamas aštrinti religinių skirtumų ir tokiu būdu trukdyti lietuvių vienijimui, Vydūnas savo veikloje ir kūryboje sąmoningai vengė liuteroniškumo ženklų. Šiame kontekste Vydūno religinės tapatybės vidiniam konfliktui turi įtakos dar ir ta aplinkybė, kad lietuviškame istoriniame pasakojime, kaip pažymi Vasilijus Safronovas, buvo bandoma paneigti Prūsijoje labai gajų vokiečių, kaip kultūros nešėjų, įvaizdį, priešingai, juos tendencingai traktuojant kaip visų Prūsijos

lietuvių bėdų kaltininkus (Safronovas 2015, 125; 134). Žinant, kad vieną iš esminių impulsų atrasti lietuvybės vertę Vydūnas patyrė būtent iš palankiai lietuviškos kultūros atžvilgiu nusistačiusio vokiškojo liuteroniškojo konteksto žmonių¹⁹, turint galvoje, kad vokiečių kultūrą Vydūnas visą gyvenimą laikė pranašesne ir labiau išvystyta už rusišką (Vydūnas 1915, 38–41), galima numanyti, kad šis aspektas irgi veikė Vydūno požiūrį į religinės tematikos raišką, vengiant šios tematikos skirtumų aktualizavimo. Praeitį, didinga istorija ir senovės religija, o ne krikščioniškos teologijos skirtumai turėjo tapti skirtingas lietuvių kultūras ir tikėjimus vienijančiu elementu (Safronovas 2015, 133–134). Čia Vydūnui gelbsti senovės indų ir lietuvių pagonybės religijų tariamos giminystės atradimas, potencialiai statantis lietuvybę greta labiausiai dvasiškai išsivysčiusių tautų ir sykiu teikiantis bendrą impulsą vienyti lietuvius, apeinant kultūrinius skirtumus ir iškelianti bendrą religinį matmenį virš konfesinių skirtumų ir nesutarimų. Šiam tikslui paranki buvo ir universalistinių religingumą išpažįstanti teosofija, kuria domėjosi ir kurią propagavo Vydūnas (Vydūnas III, 14–24). Vydūnui imponavo teosofijos metodas savo tikėjimo tiesas grįsti ne išoriniais istoriniais, taigi kontingentiškais įvykiais, o vidiniu, asmeniškai išgyventu religiniu patyrimu (Vydūnas III, 17).

Taigi, Vydūno religinių nuostatų ir jų raiškos neįmanoma vertinti atsietai nuo jo biografinio, istorinio-kultūrinio konteksto ir jo viešos kūrybinės, visuomeninės ir politinės veiklos bei jos pagrindinių tikslų: kelti lietuvybę ir vienyti tautą abipus sienos. Bet koks atviras liuteroniško tapatumo ženklų reiškimas galėjo tik trukdyti siekti užsibrėžtų tikslų. Tačiau tai nereiškia, kad Vydūno religinė savastis nebuvo susijusi su evangelikų liuteronų tikėjimu. Kritiškas istorinės krikščionybės vertinimas, istoriniu kritiniu metodu paremta Rašto egzegezė, Jėzaus skelbiamos Evangelijos prioritetas prieš senąsias bažnytines dogmas, atvirumas mokslams ir kitoms kultūroms, Dievo apsireiškimo išskirtinumo ir vienakartinumo krikščionybėje neigimas, subjektyvus, vidumi išgyventas religingumas, Dievo transcendencijos ir imanencijos pasaulio istorijoje vieningumo teigimas, galų gale V. Bagdonavičiaus vedantizmui priskiriamas individualiojo aš ir

¹⁹ Vienas iš jų buvo Jurgis Zauerweinas, liuteronų kunigų dinastijos palikuonis, Biblijos platintojas daugeliu kalbų, tokiu būdu prisidėjęs prie misijos (Basanavičius 2001, 44–47; 53; 63); jo veikiamas Vydūnas pradėjo rašyti lietuviškai (Bagdonavičius 2005, 12), su juo ilgą laiką palaikė draugiškus ryšius.

dvasinio absoliuto tapatumo teigimas – nuo Naujojo Testamento teologijos laikų esanti, įvairiomis variacijomis ir skirtingu filosofiniu lygmeniu traktuojama viena iš pagrindinių krikščioniškosios teologijos temų, – visi šie Vydūno teologijai būdingi bruožai buvo artimi ir liberaliajai protestantiškai teologijai. Todėl Vydūno konfesinio tapatumo klausimo atsakymas priklausys nuo to, kaip apibrėšime vieną ar kitą konfesijos tapatybę. Liuteronybė nuo savo kilmės XVI a. iki XX a. išgyveno nemažai transformacijų ir perturbacijų (reformacijos, liuteriškosios ortodoksijos, pietistinio prabudimo, apšvietos ir kultūrinio protestantizmo, etc. (Kiauka 2013, 13–21)), kol galiausiai XX a. akademiniuose ir pažangiau mąstančiuose bažnytinuose sluoksniuose pradėta vengti akcentuoti savo „protestantiškumą“ ar juo labiau „liuteroniškumą“ ir pereita prie bendresnio – „evangelikų“ – termino. Turint omenyje, kad „krikščionybė“ vienaskaita nei istoriškai (bažnytinėje praktikoje), nei teoriškai (teologijoje) neegzistavo, o visada buvo tam tikroje konfesinėje raiškoje ar jos variacijoje, neturime jokio pagrindo teigti, kad Vydūnas nebuvo krikščionis: čia svarbu atskirti priklausomybę konfesijai, kaip tam tikrą religingumo praktikavimo elementą, nuo konfesinio mentaliteto, kilusio iš tos konfesijos vertybinės sistemos. Todėl neakcentuoti savo konfesinės priklausomybės, viešai nepraktikuoti jos apeigų dar nereiškia neturėti konfesinės tapatybės arba tam tikro konfesinio mentaliteto. V. Bagdonavičiaus aptiktas Vydūno ir A. Schweitzerio panašumas, mūsų manymu, labiausiai yra nulemtas būtent šio konfesinio mentaliteto tapatumo. Atsižvelgiant į V. Bagdonavičiaus Vydūno religiškumo interpretacijos tendenciją kyla abejonių, ar išpopuliarinta jo nuostata, esą Vydūnas savo kūryba (ypač filosofija) atstovavęs neovedantizmui, yra teisinga. Juk jeigu Vydūnas, plėtodamas religinę tematiką, remiasi tomis vedantizmo teologemomis ir filosofemomis, kurios viena ar kita forma yra būdingos ir krikščionybei, tuomet tai neįneša į Vydūno religijos sampratą nieko iš esmės naujo, ko jau nebūtų pačioje krikščionybėje. Tad Vydūno, kaip neovedantisto, samprata netenka pagrindo: ne vien todėl, kad tokiu atveju Vydūno mąstyme nerastume jokio specifinio ir naujo rytietiško religijos turinio, bet ir todėl, kad pati Rytų recepcija yra padiktuota tuo metu liberaliajam protestantizmui būdingo atvirumo ir pagarbos kitoms religijoms bei krikščionybės, kaip vienintelės Dievo apreiškto religijos,

išskirtinumo neigimo²⁰ – pozicijos, kuri, atsižvelgiant į tris Vydūno religinės tapatybės formavimosi ir jos raiškos kontekstus, buvo paranki Vydūno veikimo tikslams.

Literatūra

- Antologija 2013 – *Dievo pėdsakais. XIX–XX a. evangeliškosios teologijos antologija*. Sud. W. Haerle / T. Kiauka. Vilnius: Kultūros barai.
- Bagdonavičius 1987 – Vacys Bagdonavičius. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius: Mintis.
- Bagdonavičius 1994 – Vacys Bagdonavičius. Vydūniškoji būties ir žmogaus samprata. *Vydūnas lietuvių kultūroje (VLK)*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vydūno draugija, 19–31.
- Bagdonavičius 2001 – Vacys Bagdonavičius. *Dramatiškasis septynių šimtmečių santykių akordas. Vydūnas. Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius: Vaga, 5–58.
- Bagdonavičius 2001 – Vacys Bagdonavičius. *Sugrįžti prie Vydūno*. Vilnius: Kultūra.
- Bagdonavičius 2005 – Vacys Bagdonavičius. *Vydūnas*. Trumpa biografija. Vilnius: Kultūros, meno ir filosofijos institutas.
- Bagdonavičius 2011 – Vacys Bagdonavičius. Vydūniškoji religijos simbolių interpretacija. *Į sveiką gyvenimą ir skaidrią būitį Vydūno keliu*. Klaipėda, 21–26.
- Bagdonavičius 2013 – Vacys Bagdonavičius. Ähnliches Leben – ähnliches Denken. Vydūnas und Schweitzer. *Vydūnas und die deutsche Kultur*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 306–324.
- Basanavičius 2001 – Jonas Basanavičius. *Medega d-ro Jurgio Sauerweino biografijai*. Vilnius: Valstybės žinios.
- Daujotytė 1994 – Viktorija Daujotytė. Vydūno gelmiškumas. *Vydūnas lietuvių kultūroje (VLK)*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vydūno draugija, 12–15.
- Kiauka 2016 – Tomas Kiauka. Savas – svetimas Vydūnas: šiuolaikinės recepcijos ypatumai kultūrinės atminties kontekste. *Res humanitariae*, t. XIX, 97–119.
- Kiauka 2013 – Tomas Kiauka. Evangeliškoji teologija modernybės laikais. In.: *Dievo pėdsakais. XIX–XX a. evangeliškosios teologijos antologija*. Sud. W. Haerle / T. Kiauka. Vilnius: Kultūros barai, 13–60.
- Kuolys 1994 – Darius Kuolys. Vydūno mokytojo tiesos. *Vydūnas lietuvių kultūroje (VLK)*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vydūno draugija, 16–18.

²⁰ Tokį požiūrį į krikščionybės neišskirtinumą ir senesnių orientalinių religijų įtaką daugeliui biblinių tekstų moksliniais tyrimais pagrindė ir išpopuliarino vadinamoji *Religionsgeschichtliche Schule* (religijų istorijos mokykla), kurios idėjinis „krikštaitėvis“ buvo Vydūno dažnai minimas ir jam didelį įspūdį padaręs (plg. Vydūnas III, 393–394) liberaliosios protestantiškos teologijos atstovas Ernstas Troeltschas. Prisimindamas savo religinį brendimą Vydūnas mini ir didelį penkių tomų dėl minėtos mokyklos įtakos išleistą žodyną *Religion in Geschichte und Gegenwart* (Vydūnas III, 394), iš kurio sėmėsi religijų pažinimo.

- Martišiūtė-Linartienė 2013 – Aušra Martišiūtė-Linartienė. Grundzüge des Expresionismus. *Vydūnas und die deutsche Kultur*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 123–170.
- Maziliauskaitė 1994 – Rasa Maziliauskaitė. Tautiškumo refleksija lietuvių filosofijoje po Vydūno. *Vydūnas lietuvių kultūroje (VLK)*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vydūno draugija.
- Palijanskaitė 2013 – Rima Palijanskaitė. Vydūnas ir vokiečių mistika. *Vydūnas und die deutsche Kultur*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Pocytė 2002 – Silva Pocytė. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje*. Vilnius: Vaga.
- Pocytė 2013 – Silva Pocytė. Das Phänomen der kulturellen Aktivitäten von Vydūnas in preussisch-Litauen Ende des 19. Jh. – Anfang des 20. Jh. *Vydūnas und die deutsche Kultur*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 39–52.
- Rohls 1997 – Jan Rohls. *Protestantische Theologie der Neuzeit*, 2 Bd. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Safronovas 2015 – Vasilijus Safronovas. Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Tamošaitis 1998 – Regimantas Tamošaitis. *Kelionė į laiko pradžią. Indų idealizmas, Vydūnas, Krėvė*. Vilnius: Pradai.
- Vaitkūnas 1994 – Gytis Vaitkūnas. Vydūnas ir Rytų idėja lietuvių kultūroje. *Vydūnas lietuvių kultūroje (VLK)*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vydūno draugija.
- Vydūnas I/II/III/IV – Vydūnas 1990–1994 – *Raštai*, t. 1–4. Vilnius: Mintis.
- Vydūnas 2008 – *Žvilgis į gyvenimo gelmes II. Kultūra – gyvenimo kūrimo tęsinys*. Klaipėda: Vydūno draugija.
- Vydūnas 2001 – Vydūnas. *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius: Vaga.
- Vydūnas 1933 – *Rožės ir lelijos. Rūtos Atminimui*. Tilžė: Rūta.

Tomas Kiauka

VDYDUNAS, OSTEN UND CHRISTENTUM: BEMERKUNGEN ZU DEN EIGENSCHAFTEN DER BILDUNG UND AUSDRUCK DER RELIGIOESEN IDENTITAET

Zusammenfassung

Die religioese Identitaet von Vydūnas wird in der litauischen Kultur mit den indischen Osten und Neovedantismus in Verbindung gebracht. Oeffters wird er ueberhaupt als Nicht-Christ oder mindestens als von der Grunddogmen des Christentums abgewichene angesehen. Diese Interpretation wurde von den Vydūnas-Forscher V. Bagdonavičius ausgebreitet. Die Analiese seiner Interpretation zeigte jedoch gewisse Schwaechen,

denn Bagdonavičius' an erste Stelle nicht der kritische Blick in das Werk, sondern die Popularisierung von Vydūnas vertetenen Ideen interessierte. Aus diesem Grund ist die tiefere Sicht in die Bedingungen der religioesen Identitaetsbildung von Vydūnas in der Bagdonavicius' Arbeiten gewichen. Es ist bekannt, dass Vydūnas in der protestantischer Umgebung aufgewachsen ist; studierte an der deutschen Universiteaten, wo er die Vorlesungen der beruehmten Vertreter der Liberalen Theologie und der Religionsgeschichtlichen Schule seiner Zeit – A. von Harnack, E. Troeltsch, A. Deissmann u.a. gehoert hat. Vydūnas selbst erwaeht in seinen Schriften mehrmals den Vater Liberalen Theologie Friedrich Schleiermacher, der in Berlin wirkte, wo auch der Vydūnas' Vater Theologie studiert hat. Bei der Analyse der Vydūnas' Texten wird deutlich, dass er in der Paradigma der Liberalen Theologie denkt, dieses aber aus gewissen historisch-kulturellen Gruenden nicht offen zugibt. Wir wollen drei historische und soziokulturelle Kontexte unterscheiden, die die Bildung und Ausdruck der religioesen Identitaet von Vydūnas beeinflusst haben: *Erstens* – biographische Kontext- in der Kindheit und Familie erfahrene innere Konflikte zwischen offener und liberalen deutsch-luthrischen Theologie und einheimischen, konservativen und geschlossenen pietistischen Froemigkeit der „Surinkimininkai“-Bewegung; dieser zweigliedrige Konflikt wird zugleich vom tieferen Identitaetskonflikt zwischen christlichen und altlitauischen heidnischen Kultur begleitet; *Zweitens*, Kontext der oeffentlichen Wirkung des erwachsenen Vydūnas, in dem der innere Konflikt sich in den auseren transformierte, in dem von Vydūnas vertretene liberale, universalistische, theosophische und oestliche Religioenen rezipierende Theologie von der Umgebung mehr oder wenig skeptisch oder gar feindlich bewertet und begegnet wurde; *Drittens*, Kontext der Bildung der historischen litauischen Erzaehlung, die der Einigung von zwei unterschiedlichen, politischen und religioesen Gruppen der Litauer – einer der ostpreussischen, zugehoerig der deutsch-lutherischen Konfession (Region der sogenannten Kleinlitauen) und anderen- den russischen Staatsangehoerigkeit (Region als Grosslitauen bezeichnet) zugehoerig, die von katholischen Konfession beherrscht wird, dienen sollte. Die Rezeption des Ostens im Denken Vydūnas' wird eben von diesen drei genannten Kontexten und ihren Bedeutung fuer die Zwecke der Wirkung des Schriftstel-

lers beeinflusst. Aufgrund der genannten Bemerkungen kann behauptet werden, dass Vydūnas weniger als Neovedantist, sondern eher als liberal-lutherisch denkender und öffentlich wirkender Glaubiger anzusehen ist, der aus persönlichen, soziokulturellen und politischen Gründen die Zeichen der eigenen Konfession öffentlich zu vertreten gemieden hat.